

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΓΕΩΤΟΠΟΙ

**Δαμιανός Μανόλης^{1*}, Αλμπανάκης Κωνσταντίνος², Βουβαλίδης Κωνσταντίνος³,
Αστάρας Θεόδωρος⁴**

¹Γεωλόγος –Περιφερειολόγος, Υπ. Διδάκτωρ., Λυκούργου 1 Κηφισιά, Αθήνα 14562, Τηλ.

2108082810, Email: emmdamianos@hotmail.com

²Επίκουρος Καθηγητής, Email albanaki@geo.auth.gr,

³Επίουρος. Καθηγητής, Email. vouval@geo.auth.gr,

⁴Καθηγητής, Email: astaras@geo.auth.gr,

Σχολή Θετικών Επιστημών Α.Π.Θ.

Τμήμα Γεωλογίας - Τομέας Φυσικής και Περιβαλλοντικής Γεωγραφίας

Λέξεις Κλειδιά: Γεωμορφολογία, Γεωλογικοί Σχηματισμοί, Λαογραφικές Παραδόσεις

Ενότητα: Φυσική Γεωγραφία, Ανθρωπογεωγραφία/ Γεωμορφολογία, Πολιτισμός

Περίληψη:

Το ελληνικό αβιοτικό περιβάλλον προσεγγίζεται διεπιστημονικά μέσα από τα γνωστικά πεδία της Γεωμορφολογίας και της Λαογραφίας. Το τοπικό περιβάλλον ενέπνευσε και επηρέασε τη ζωή και τις διάφορες δραστηριότητες των κατοίκων, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν μεταξύ τους αμφίδρομες σχέσεις. Οι σχέσεις αυτές εγγράφονται στα τοπωνύμια, τις λαογραφικές παραδόσεις και τις παροιμίες. Κληρονομούνται από γενιά σε γενιά και μας πληροφορούν για το έδαφος, το ανάγλυφο, το νερό, το κλίμα και τα χαρακτηριστικά τους. Ερμηνεύουν επίσης τον τρόπο σχηματισμού των γεωμορφών, οι οποίες στις μέρες μας αναφέρονται ως "μαρμαρωμένες," "λιθωμένες". Οι ερμηνείες αυτές χρησιμοποιούνται παραδειγματικά από την κοινωνία. Τα γεωλογικά στοιχεία και δεδομένα μπορούν να δώσουν απαντήσεις και να ερμηνεύσουν αξιόπιστα το σχηματισμό τους. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η καταγραφή, η προστασία και η ανάδειξη της συνύπαρξης της γεωμορφολογικής και πολιτιστικής κληρονομιάς με διεπιστημονική προσέγγιση. Το ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας είναι δικαιολογημένο γιατί μπορούν να λειτουργήσουν σαν αναπτυξιακοί πόλοι. Λαογραφικό ενδιαφέρον γύρω από το αβιοτικό περιβάλλον υπάρχει και σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως: Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία, Νορβηγία. Θεωρούμε πώς οι Λαογραφικοί Γεώτοποι παρουσιάζουν ενδιαφέρον που δεν έχει ακόμα αναδειχθεί.

FOLK GEOTOPES

**Damianos Emmanuil^{1*}, Albanakis Konstantinos², Boubalidis Konstantinos³,
Astaras Theodoros³,**

¹Geologist MSc Regional Development, Phd Candidate, Likourgou1 Kifissia, Athens 14562, Tel.

2108082810, Email: emmdamianos@hotmail.com.

²Assistant Professor, Email albanaki@geo.auth.gr,

³Assistant Professor, Email. vouval@geo.auth.gr,

⁴Professor, Email: astaras@geo.auth.gr,

Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Geology, Department of Natural and Environmental Geography

Keywords: Geomorphology – Geological Formations, Folk Tradition

Unit: Natural Geography, Human Geography, Geomorphology, Culture

Abstract: The Greek abiotic environment is approached interdisciplinary through Geomorphology and Folklore. The local environment has inspired and influenced the lives and activities of residents creating

reciprocal relationships between them. These relationships are recorded in place names, the folk tradition and proverbs. Inherited from generation to generation and inform us about the soil, topography, water, climate, and their characteristics. They also interpret how the formations of landforms, which are nowadays, are referred to as petrified marbleized or fossilized. These interpretations are used as an example by communities of societies. Geological information and date can provide answers and interpret reliably for their formation. The aim of this study is to document, protect and enhance the coexistence of the geomorphologic and cultural heritage through an interdisciplinary approach. The interest of the local community is justified because they serve as developmental poles. Folkloric interesting concerning the abiotic exists in European Union countries such. England, France, Germany, and Norway. We believe that the Folk geotopes represent that not yet emerged.

Γενικά

Το ελληνικό φυσικό περιβάλλον στο σύνολο του και όπως παρουσιάζεται σήμερα, εξεταζόμενο σαν σύστημα δυναμικά εξελισσόμενο και αλληλεξαρτώμενο από τις επιμέρους συνιστώσες του, δηλαδή το αβιοτικό και το βιοτικό περιβάλλον καθώς και τον άνθρωπο, είναι το αποτέλεσμα όλων εκείνων των ενδογενών και εξωγενών διεργασιών και αλληλεπιδράσεων που συνέβηκαν στο γεωλογικό χρόνο και η δυναμική τους φθάνει μέχρι των ημερών μας. Είναι το περιβάλλον που επηρεάζει και επηρεάζεται αλλά και που προκύπτει μέσα από τη δυναμική αμφίδρομη σχέση με τους κατοίκους στο πέρασμα του ιστορικού χρόνου.

Το αβιοτικό περιβάλλον ή και γεωπεριβάλλον το οποίο αποτελείται από το ανάγλυφο, το έδαφος, το υπέδαφος, το νερό είναι αναπόσπαστο μέρος του φυσικού περιβάλλοντος και χαρακτηρίζεται από το μεγάλο αριθμό και την ποικιλία των χαρακτηριστικών. Αποτελεί δε τη βάση:

- ✓ για την ανάπτυξη και τη διάδοση της πανίδας και χλωρίδας καθώς και κάθε άλλης μορφής ζωής.
  - ✓ για τον αναπτυξιακό σχεδιασμό μέσα από τις δυνατότητες και τους περιορισμούς που του επιβάλλει.
- Είναι το περιβάλλον που, διαχειριζόμενο διαχρονικά από τις ανθρώπινες κοινωνίες:
- ✓ παρέχει σ' αυτές τις πρώτες ύλες για τη διατήρηση της ζωής την ευημερία και τη δημιουργία πολιτισμού.
  - ✓ Χρησιμοποιείται από αυτές σα χώρος εναπόθεσης των κατάλοιπων της κοινωνικής-οικονομικής τους δραστηριότητας.
  - ✓ Χρησιμοποιείται σα μέσο αναψυχής, πηγή έμπνευσης και δημιουργίας.

Ειδικότερα το τοπικό αβιοτικό περιβάλλον με τα χαρακτηριστικά του επηρέασε και ενέπνευσε τις τοπικές κοινωνίες και η σχέση αυτή εγγράφεται στα δημοτικά τραγούδια, τα τοπωνύμια, τις λαογραφικές παραδόσεις και τις παροιμίες, τα οποία κληρονομούνται από γενιά σε γενιά και παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τα χαρακτηριστικά του ανάγλυφου, του εδάφους, του κλίματος, του νερού. Ακόμα ερμηνεύουν τον τρόπο σχηματισμού τους, προσδιορίζουν το τόπο, αποτελούν σημεία αναφοράς για τον άνθρωπο και χρησιμεύουν σαν παραδείγματα από την κοινωνία.

Σαν γεώτοποι προσδιορίζονται οι θέσεις, τόποι των γεωλογικών – γεωμορφολογικών εμφανίσεων και εδαφολογικών χαρακτηριστικών, που αποτελούν μάρτυρες της ιστορίας της γης ή που δείχνουν σύγχρονες φυσικές και γεωλογικές διεργασίες, οι οποίες εξελίσσονται στην επιφάνεια της γης. Οι γεώτοποι αξίζουν να διατηρηθούν για επιστημονικούς, διδακτικούς, πολιτισμικούς και αισθητικούς σκοπούς.

Οι γεώτοποι μπορεί να είναι θέσεις αρχαίες ή σύγχρονες, φυσικές ή ανθρωπογενείς που περιέχουν ορυκτά, πετρώματα, μεταλλεύματα, απολιθώματα ζωικά και φυτικά ή θέσεις που παρουσιάζουν γεωλογικά φαινόμενα και διεργασίες, όπως ηφαιστεια, σπήλαια, φαράγγια, θερμομεταλλικά νερά, ρήγματα, επαφές πετρωμάτων και γεωλογικών σχηματισμών, πτυχώσεις, γεωμορφές κ.τ.λ. Οι γεώτοποι μπορούν να χωριστούν σε κατηγορίες ανάλογα με τον σκοπό που εξυπηρετούν και τα κριτήρια που εμείς θέτουμε. Μια από αυτές αποτελούν οι πολιτιστικοί γεώτοποι.

«Πολιτιστικοί γεώτοποι είναι αυτοί που συνδυάζονται με πολιτιστικά μνημεία ή αποτελούν οι ίδιοι πολιτιστικά μνημεία» (Θεοδοσίου κ.α.), όπως οι μυθολογικοί γεώτοποι. Οι λαογραφικές παραδόσεις που σχετίζονται με τόπους «βουλιαγμένους», «μαρμαρωμένους», με τα τοπωνύμια, τα χαρακτηριστικά του νερού κ.α. μεταδίδονται από γενιά σε γενιά και μας πληροφορούν για τον τρόπο σχηματισμού

τους, το όνομα ή τα χαρακτηριστικά που τα συνοδεύουν. Οι τόποι αυτοί και οι σχηματισμοί αποτελούν συγχρόνως και μέρος του γνωστικού πεδίου της γεωμορφολογίας. Η διεπιστημονική προσέγγισή τους αποβλέπει στον προσδιορισμό του κοινού γνωστικού πεδίου. Η διερευνητική προσπάθεια σκοπεύει να αποτελέσει έναυσμα για περαιτέρω μελέτη, ευαισθητοποίηση, καταγραφή, προστασία, ανάδειξη και καθιέρωση, εκείνης της κατηγορίας των πολιτιστικών γεωτόπων, οι οποίοι προσδιορίζονται σαν Λαογραφικοί γεώτοποι. Το ενδιαφέρον για τους λαογραφικούς γεώτοπους είναι εύλογο και για το διεπιστημονικό τους ενδιαφέρον και γιατί δίνουν, στις μέρες μας, τη δυνατότητα σύνδεσης ή επανασύνδεσης των κατοίκων με τον τόπο, ευαισθητοποίησης γι αυτόν και προστασίας, αλλά και γιατί αποτελούν δυνητικά αναπτυξιακούς πόλους.

Λαογραφία

Η Λαογραφία σαν επιστήμη έχει τα δικά της μεθοδολογικά εργαλεία, μέσα και σκοπούς και αποβλέπει στην καταγραφή και μελέτη του λαϊκού πολιτισμού ενός έθνους. Όλα εκείνα τα στοιχεία, που καταγράφονται και συλλέγονται επιτόπου, δίνουν ανάγλυφη την πραγματικότητα για την κοινωνική οργάνωση, την συγκρότηση, τις παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα, τα τραγούδια των κατοίκων ενός τόπου ή χώρας. Η λαογραφία ως σύνολο των μορφών, των εκδηλώσεων του λαού και των πολιτισμικών του στοιχείων, φανερώνει συγχρόνως και το ψυχογράφημα του.

Η λαογραφία και το λαογραφικό υλικό μπορεί να προσφέρει στις άλλες επιστήμες ως προς την θεματολογία, και την αντοχή που αυτή παρουσιάζει στις κοινωνίες των ημερών μας (Λουκάτος, 1992. Μέρος του καταγραμμένου λαογραφικού υλικού θεωρούμε πώς παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και για τις γεωεπιστήμες, ενώ δίνει συγχρόνως και τη δυνατότητα διερεύνησης των μεταξύ τους σχέσεων.

Είναι γενικά κοινά αποδεκτό ότι στο ελληνικό σπίτι, πριν να εισβάλει σ' αυτό η τηλεόραση, ακούγονταν διάφοροι μύθοι, θρύλοι, παραδόσεις, παραμύθια, προλήψεις που απαντούσαν στα θεμελιώδη ερωτήματα, «γιατί αυτό» «γιατί εκείνο». Η απάντηση - ερμηνεία δινόταν από τις μεγαλύτερες γενιές στις μικρότερες με την γνωστή σε όλους μας φράση «έτσι τα ακούσαμε και εμείς από τους παππούδες μας».

Σαν παράδοση νοείται κάθε διήγηση πλασμένη από το λαό, η οποία θεωρείται αληθινή και συνδέεται –ερμηνεύει φαινόμενα ή κληρονομούμενες ιστορίες που αναφέρονται στο κλίμα, την ιστορία, τη γεωγραφία, και τις δεισιδαιμονίες του κάθε τόπου. (Λουκάτος, 1992

Άγραφες, ιερές και απαράβατες παραδόσεις υπήρχα και υπάρχουν βαθιά ριζωμένες στην ψυχή του λαού μας, ανεξάρτητα από την αλήθεια που περιέχουν και το επίπεδο μόρφωσης αυτών που τις αφηγούνται ή αυτών που τις ακούν.

Στις μέρες μας, με την κυριαρχία των μηχανών και των τεχνικών έργων οι κάθε είδους παραδόσεις εξασθενίζουν, κλονίζεται η πίστη σε αυτές όσο και η περιέχουσα πραγματικότητά τους. (Λουκάτος 1992

Είναι φανερό ότι οι παραδόσεις μορφοποιήθηκαν και διαδόθηκαν από γενιά σε γενιά στον ελληνικό χώρο, όπως αυτός υπήρξε στις διάφορες φάσεις της ιστορίας του μέχρι σήμερα. Ο χρόνος δημιουργίας τους είναι απροσδιόριστος, είναι όμως ενταγμένος στο μεγάλο χρονικό διάστημα που αρχίζει από το Όμηρο, τον Ησίοδο και φτάνει στις μέρες μας. Μέρος των παραδόσεων σχετίζονται και με το αβιοτικό περιβάλλον, το οποίο ο ελληνικός λαός αξιοποίησε χρηστικά, βιοτικά και λατρευτικά. Θεοποίησε ή δαιμονοποίησε τις αόρατες δυνάμεις που κρύβονταν μέσα ή πάνω από αυτό.

Οι προφορικές παραδόσεις που σχετίζονται με το αβιοτικό περιβάλλον είναι θέμα που μας ενδιαφέρει.

Να θυμίσουμε μερικές **ευχές, εκφράσεις, κατάρες**, κ.τ.λ. αβιοτικού περιεχομένου όπως ακούγονται και στις μέρες μας και που σχετίζονται:

- ✓ Με τα βουνά: «μαθημένα τα βουνά στα χιόνια», «να ζήσης σαν τα ψηλά ά βουνά»
- ✓ Με την πέτρα: «πέτρα που κατρακυλά δεν πιάνει ρίζα», «όποια πέτρα και αν σηκώσεις τον βρίσκεις από κάτω», «έριξε μαύρη πέτρα πίσω του», «χρυσάφι να πιάνεις και πέτρες να γίνεται»
- ✓ Με το ποτάμι: «πάει στον ποταμό και δεν βρίσκει νερό να πει», « το ποτάμι τρέχει μπροστά και πίσω δεν γυρίζει», «κάμε καλό κι' ας το πάρει ο ποταμός» και η παραλλαγή της «κάμε το καλό και ρίχτο στον γιαλό», «να τρέχει ποτάμι σ' αυτό το σπίτι».

Τοπωνύμια

Με τον όρο τοπωνύμιο γίνεται κατανοητό κάθε όνομα που έχουν δώσει οι κάτοικοι της περιοχής το οποίο αναφέρεται και αντιστοιχεί σε έναν τόπο μικρό ή μεγάλο της ίδιας περιοχής. Όπως οι ονομασίες των πόλεων, των χωριών, των βουνών, των ποταμών, των νησιών κ.α.

Τα τοπωνύμια σχετίζονται και φανερώνουν τις βιωματικές αντιλήψεις των κατοίκων με τον τόπο διαχρονικά. Η δυναμική της αμφίδρομη αυτής σχέσης και η αντοχή της στον χρόνο, καθιστούν τα τοπωνύμια σπουδαίους και, στο μέτρο του δυνατού, αξιόπιστους μάρτυρες, χρήσιμους στις επιστήμες της Λαογραφίας, Ιστορίας, Τοπογραφίας, Γεωγραφίας σύγχρονης και ιστορικής. Τα τοπωνύμια φανερώνουν τους λαούς που πέρασαν από το συγκεκριμένο τόπο, δίνουν πληροφορίες που αναφέρονται στο ανάγλυφο, περιγράφουν φυσικά φαινόμενα ή τα χαρακτηριστικά του εδάφους, την ύπαρξη νερού και τις ιδιότητες του, την πανίδα και τη χλωρίδα, τις χρήσεις της γης και τις δραστηριότητες των κατοίκων στο πέρασμα του χρόνου. *«Πράγματι, ένα τοπωνύμιο ή μικροτοπωνύμιο μπορεί να αποτελεί μοναδική μαρτυρία ενός δεδομένου που είτε δεν υπάρχει πια, είτε έχει πάψει να είναι ορατό ή αναγνωρίσιμο.»* (Καλλιβρετάκης,1998 Η μελέτη των τοπωνυμίων ως «άγραφων μνημείων ης ιστορίας» ή ως «ανάγλυφων επιγραφών στο έδαφος» αποτελεί σημαντική πηγή γνώσεων για την ιστορία, τις γεωλογικές μεταβολές, τη χλωρίδα, την πανίδα και τις παραδόσεις ενός τόπου. Το ίδιο σημαντικά είναι και τα ακτωνύμια που εντοπίζονται στη νησιωτική Ελλάδα..(Λουκάτος, 1992). *«Μελετούμε το πνεύμα που αναδίνεται απ' τους τόπους.....'».* *« Η γεωμετρία ενός τόπου είναι παράγωγο της σύστασης του. Εννοώ μ' αυτόν τον όρο τη φύση της ύλης απ' όπου είναι πλασμένες, καθώς και την φύση των λογής δυνάμεων που επέδρασαν και επιδρούν ακόμα απάνω του»* (. Πικιώνης,1973)

Κατάταξη τοπωνυμίων

Τα κριτήρια κατάταξής τους είναι:

✓ Με βάση την προέλευση τους (Ήλιος) :

Σε **περιγραφικά**, τα οποία μας πληροφορούν για τη μορφή, το σχήμα, τη σύσταση του εδάφους, την ύπαρξη του νερού και τις ιδιότητές του, την πανίδα και τη χλωρίδα της περιοχής.

Σε **αυτά που προσδιορίζουν τη σχέση του τόπου με τους ανθρώπους**. Για παράδειγμα Αμπελάκια, Μύλοι, Πατητήρι, με το είδος των κτηρίων, όπως Καλύβια, Πύργος, με την θέση του τόπου, όπως Άνω Σούλι, με τον ιδιοκτήτη, όπως Μακρυγιάννη, Δικηγορικά, Βουλευτικά, Δικαστικά.

Σε **αυτά που σχετίζονται με την παράδοση και τις ανθρώπινες ιστορίες** που διαδραματίστηκαν στην περιοχή π.χ. Φονιά, Λαγκάδι.

Σε **βυζαντινά** π.χ. Μιστράς, κ.α. Σε **αρχαία ελληνικά**, όπως Άργος, Μέγαρα. Σε προερχόμενα από **ξένες γλώσσες**, όπως Σπιναλόγκα κ.ά.

✓ Ανάλογα με τη σημασία τους:

Σε **Ειδολογικά** (Καλλιβρετάκης1973), σε **Ναώνυμα** (Αι Γιώργης), σε **Κυριώνυμα** (Χωράφι της Αντωνίνας Πάρου), **Κτισμάτων** (αλώνια), **Εδαφώνυμα**, **Υδρώνυμα** και **Ναυτικά** (Κατωβούνια, Εφτάβρυσες, Ταρσανάς) **Φυτώνυμα** και **Ζωώνυμα**. (Ασφένδαμος Αιτωφολιά)

✓ Σε κύρια και δευτερεύοντα (Rackham – Moody, 1998):

Κύρια τοπωνύμια, αυτά που αναφέρονται σε ονόματα πόλεων, χωριών, βουνών ποταμών.

Δευτερεύοντα, όσα αναφέρονται σε ονόματα πηγών, πετρωμάτων, δέντρων, κ.ά.

✓ Και στις ακόλουθες γενικές κατηγορίες.(Καιροφύλα,1995):

Περιγραφικά, Λαογραφικά ή Ηθογραφικά, Ιστορικά ή Θρησκευτικά, Αρχαία. Να σημειωθεί πως για την περίπτωση της Αττικής και λόγω της άναρχης οικιστικής ανάπτυξης των τελευταίων πενήντα χρόνων υπάρχει πλήθος από νέα τοπωνύμια που, για τα περισσότερα από αυτά, οι κάτοικοι και η Τοπική Αυτοδιοίκηση δηλώνουν άγνοια για την προέλευση τους.

Οι μετονομασίες που έγιναν στα τοπωνύμια, και που πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη για να έχουμε καλύτερη γνώση της πραγματικότητας, έχουν σχέση με:

- ✓ Τις διοικητικές πράξεις του Ελληνικού Κράτους, από της ιδρύσεώς του μέχρι πρόσφατα, που επέβαλε τις μετονομασίες για διαφόρους λόγους.
- ✓ Τις ονομασίες που προέκυψαν από τις ανταλλαγές των πληθυσμών με την Βουλγαρία και την Τουρκία στο διάστημα 1919-1923.
- ✓ Τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις του 1912 και την πρόσφατη του 1997 με το σχέδιο «Καποδίστριας».

- ✓ Τις μετονομασίες των διαφόρων δήμων της χώρας μας, που προέκυψαν με απόφαση των δημοτικών συμβουλίων τους, όπως τα Άνω Λιόσια σε Ίλιον και της Λούτσας λόγω του μικρού υγρότοπου σε Άρτέμις.

Υπάρχουν μετονομασίες που δεν άντεξαν στο χρόνο, με αποτέλεσμα να επανέλθει το παραδοσιακό όνομα σε επίσημη χρήση. Όπως υπάρχουν και εσφαλμένες ερμηνείες τοπωνυμίων. Ειδικότερα για τα τοπωνύμια της Αττικής (Νέζης 2002) τα τοπωνύμια που αναγράφονται στους χάρτες της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού και θεωρούνται επίσημα, δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα γιατί είναι άγνωστα στους κατοίκους, ορειβάτες, ερευνητές και μελετητές πεδίου. Παρόλα αυτά αναφέρονται στους σχετικούς νόμους και στις μελέτες γιατί θεωρούνται «επίσημα» και πρέπει να αναφέρονται

Η διπλή στάση του λαού μας για το φυσικό περιβάλλον, άλλοτε υμνητική και άλλοτε απαρνητική, είναι αναγνωρίσιμη και μέσα από τα τοπωνύμια. Τα μεν παρουσιάζουν «*τοποθεσίες ευχάριστες και υγιεινές*» όπως Δροσιά, Καλά νερά, Κρουσταλλοπηγή, Προσήλιο κ.α. Τα δε τοποθεσίες «*δυσάρεστες και κακοχαρακτηρισμένες*» όπως Μαυρονέρι, Βρομονέρι, Ανήλιο, Φαλακρό, κ.ά. (Λουκάτος 1981).

Ειδικότερα από τα τοπωνύμια των δικών μας ενδιαφερόντων μπορούμε να αντλήσουμε χρήσιμες πληροφορίες που αναφέρονται:

- ✓ στη μορφή, το σχήμα τη θέση το χρώμα, τη σύσταση του εδάφους και τα φυσικά γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του ανάγλυφου. Ενδεικτικά παραδείγματα Βουλιαγμένη, Δρέπανο, Καλλιθέα, Ασπροχώματα, Θερμοπύλες, Λουτράκι. Τα Στενά Νέστου, Πέτρας και Κλεισούρας. Ο Ασπροπόταμος από το χρώμα της ανοικτόχρωμης κοίτης του. Το φαράγγι «Πάντα βρέχει» από το νερό που πάντα τρέχει από τις κάθετες πλευρές του.
- ✓ Στην ύπαρξη νερού, τις ιδιότητες του και γενικότερα στο υδρογραφικό δίκτυο και τα χαρακτηριστικά του. Όπως Καταρράκτης, Κρουονέρι, Γλυκά Νερά, Λουτράκι, Κόκκινο νερό, Βρομονέρι, Ξινό νερό, κ.ά.
- ✓ Στους θρησκευτικούς θρύλους της Χριστιανικής εποχής, όπως των ιαματικών λουτρών Καϊάφα, που το όνομα, σύμφωνα με τον θρύλο, προήλθε από το πτώμα του αρχιερέα Καϊάφα που ναυάγησε επιστρέφοντας στην Ρώμη και το πτώμα του εκβράστηκε στην ακτή και μετέδωσε την σήψη του, στα θειούχα νερά. (Ρωμαίος.)

Υπάρχει ένας αριθμός χωριών ή Δήμων της χώρας μας που τα ονόματά τους οφείλονται στα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του αβιοτικού περιβάλλοντος και στις ιδιότητες του νερού της περιοχής. Όπως υπάρχει και ένας μικρός αριθμός ονομάτων γεωλόγων μελετητών του ηφαιστείου της Σαντορίνης, που τα ονόματά τους δόθηκαν στα πετρώματα που προέκυψαν από τις κατά καιρούς εκρήξεις και εκχύσεις του ηφαιστείου. Όπως λάβες Κτενά, Φουκέ, Σμίθ, Ρεκ, Λιάτσικα. (Βουγιουκαλάκης)

Τα τοπωνύμια των δικών μας ενδιαφερόντων μπορούμε να τα ταξινομήσουμε σε φυσικά και ανθρωπογενή. Τα φυσικά τοπωνύμια αναφέρονται στα φυσικά χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες του τόπου, συμπεριλαμβανομένου του νερού και των κλιματολογικών συνθηκών που επικρατούν. Τα δε ανθρωπογενή προκύπτουν από διάφορα κτίσματα, κτήρια, τεχνικά έργα και της κύριες δραστηριότητες των κατοίκων.

Ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν τα τοπωνύμια των βουνών (Σφήςκας) που υπάρχουν στη ελληνική επικράτεια. Τα τοπωνύμια τους φανερώνουν τις γλώσσες των λαών που πέρασαν στον ιστορικό χρόνο. Όπως Προελληνικά ή Πρωτοελληνικά, Αρχαιοελληνικά, Νεοελληνικά, Αλβανικά-αρβανίτικα, Βλάχικα- Αρομούνικα, Τουρκικά, Σλαβικά και Μικτά ή Υβριδικά (τα αποτελούμενα από δύο συνθετικά προερχόμενα από διαφορετικές γλώσσες Πασά -βρύση). Η προσπάθεια της ελληνικής πολιτείας, από ιδρύσεως του σύγχρονου κράτους, για την επιβολή επαναφορά των αρχαίων ονομάτων, όπου δεν έγινε αποδεκτή από τους κατοίκους δημιούργησε προβλήματα στις μετονομασίες. Όπως το όρος Χελμός σε Αρόανια Όρη, τα Τζουμέρκα σε Αθαμανικά Όρη, του Ψηλορείτη σε Ίδη.

Αναφέρεται πώς το όνομα στα Άγραφα Όρη προέκυψε από το ότι δεν γράφθηκαν στους Τουρκικούς φορολογικούς καταλόγους κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Βραχονήσια, Βραχονησίδες, Ξερωνήσια, Νησίδες, διάσπαρτα στις θάλασσες μας από μόνα τους ή σε συστάδες, είναι αποτυπωμένα στους ναυτικούς χάρτες, έχουν τα ονόματά τους και υπάγονται διοικητικά στα κοντινότερα μεγαλύτερα νησιά. Έχουν την πανίδα και τη χλωρίδα τους, μερικά έχουν φάρους, και σε αρκετά σώζονται κατάλοιπα των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων. Αλώνια, υδατοδεξαμενές, ασβεστοκάμνηνα κ. τ. λ

Για τα βραχονήσια των Κυκλάδων (Γλέζος) τα τοπωνύμια τους φανερώνουν τη μαρτυρία της ιστορίας τους, γεωλογικής και ανθρώπινης. Οι Κυκλαδίτες τα ονομάτισαν με λέξεις που είναι δηλωτικές, όπως: τα Άνυδρα και τις Δίψες που πληροφορούν για την έλλειψη νερού. Διακοφτό, Διακοφτονήσι, Διαπόρι, που φανερώνουν τον γεωλογικό τρόπο δημιουργίας τους. «Τα Θερμονήσια, το Θερμό, η Θερμόπετρα, για τα θερμά νερά που αναβλύζουν γύρω τους». «Τα Ρεματονήσια και Ρεματάρης για τα νησιά που βρίσκονται στα ρέματα, δηλαδή στους πορθμούς, όπου πάντοτε υπάρχει και επιφανειακή και υποθαλάσσια ροή της υδάτινης μάζας». Για το σχήμα τους: «Χτένια όταν έχουν ορθόκρημες κορφές». Στρογγυλά όταν το σχήμα τους είναι στρογγυλό κ. τ .λ

Οι ρίζες των ονομάτων των περισσότερων νησιών(Καλλιβρετάκης σελ.61), του αιγαίου από το 13ο αιώνα μέχρι των ημερών μας παραμένουν σχεδόν αναλλοίωτες. Με μόνη εξαίρεση τη μετονομασία τεσσάρων, από τα οποία τα δύο μας ενδιαφέρουν. Η Κύθνος που λόγω των θερμομεταλλικών νερών της ονομαζόταν Θερμιά, η Κίμωλος η οποία, πιθανά λόγω του υπάρχοντος αργύρου, εμφανίζεται σε χάρτες σαν Άρζεντιέρα. Η νησίδα Γυαλί στη Νίσυρο, αναφέρεται ότι πήρε το όνομα από το ενυδατωμένο φυσικό γυαλί.(Αρφαράς).

Λόγω ηφαιστειακής δραστηριότητα, γεννιούνται νησιά όπως την Παλαιά και Νέα Καμένη, ή χάνονται από αυτή όπως η Αφρόεσσα το1866. Η δε επέμβαση του ανθρώπου, μερικά τα καθιστά χερσονήσια. Όπως Πηλονήσι στη Μήλο, το Νησάκι του λιμανιού της Σύρας, τα Παλάτια στη Νάξο.(Γλέζος)

Παραδόσεις

«Παράδοση είναι διήγηση μυθική (δημιούργημα δηλαδή της φαντασίας,) που συνδέεται συχνά με ορισμένο τόπο, χρόνο, ορισμένα φυσικά φαινόμενα, ιστορικά γεγονότα ή πρόσωπα και πιστεύεται σαν αληθινή και πραγματική. Με τη δημιουργία των παραδόσεων ο λαός επιδιώκει να δώσει απάντηση στην απορία του γιατί υπάρχει ή γιατί συμβαίνει αυτό ή εκείνο. Βέβαια η εξήγηση που δίνεται με τις παραδόσεις είναι μυθική». (Το λαουσιάκι 2005).

Η παράδοση διαφοροποιείται από το έθιμο και το παραμύθι, γιατί συνδέεται με τον τόπο και με κάθε μορφή ζωής σε αυτόν και παρουσιάζεται συνήθως με αυτοτελή διήγηση. Ο δε αφηγητής της έχει την δυνατότητα να τη διατυπώσει ελεύθερα υπακούοντας όμως «στις δοξασίες και την κληρονομούμενη αιτιότητα των γεγονότων». Η παράδοση που σχετίζεται με τον τόπο τροφοδοτείται από τα επιμέρους χαρακτηριστικά που τον προσδιορίζουν όπως (η ιστορία του, η γεωγραφική του θέση, το επικρατούς κλίμα και οι δεισιδαιμονίες των κατοίκων) (Λουκάτος 1992).

Ο αποκαλούμενος «πατέρας της ελληνικής λαογραφίας» στη χώρα μας Ν. Γ. Πολίτης, κατέγραψε, ομαδοποίησε μεγάλο μέρος του προφορικού λαογραφικού πλούτου του λαού μας στην συλλογή των κειμένων του με τίτλο *Παραδόσεις*(μέρη Α. και Β, Αθήνα 1904). Μεταξύ των διαφορετικών ειδών συναντά ο ενδιαφερόμενος και αυτές που αναφέρονται σε « Βουλιαγμένους τόπους και πολιτείες», «Μαρμαρώματα». Αναφέρονται παρακάτω ενδεικτικές περιπτώσεις του δείχνουν το μεγάλο αριθμό, την ποικιλία, και τη γεωγραφική εξάπλωσή τους.

«*Γυναίκες που έγιναν πέτρα*», όπως στην Νάξο η «Γυναικόπετρα», στην Πάρο η «Μαρμαρωμένη Γυναίκα», στη Θάσο ο βράχος που ονομάζεται «Γυναίκα», στη Λέσβο η «Μαρμαρωμένη Κοπέλα». Σε γενικές γραμμές η παράδοση για τις παραπάνω περιπτώσεις αναφέρει πώς: η γυναίκες κυνηγημένες, από Κουρσάρους, Τούρκους κ.α. για να σωθούν παρακαλούν τον θεό και αυτός τις μαρμαρώνει.

«*Βράχοι της θάλασσας που μοιάζουν με καράβια*» συνήθως είναι βράχοι στις ακτές ή κοντά στα παράλια που το σχήμα τους προσδιορίζει και το τοπωνύμιο και δίνει την αφορμή να δημιουργηθούν διάφορες παραδόσεις. Αναφέρονται οι παρακάτω: Το «Πέτρινο Κάτεργο στη Σύρο», η «Καραβόπετρα στο Ηραίο της Σάμου» Το «Πετροκάραβο στον Πόρο». Το «Μαρμαρωμένο καράβι της Κέρκυρας» παρουσιάζει ενδιαφέρον γιατί αναφέρεται σε δύο παράλληλες παραδόσεις, την Ομηρική σύμφωνα με την οποία οι Φαίακες μεταφέρουν τον Οδυσσέα στην Ιθάκη και στην επιστροφή τους μαρμαρώνεται το καράβι τους από τον θεό Ποσειδώνα. Και σε αυτή που έχει καταγραφεί από τον Πολίτη το 1904 σύμφωνα με την οποία, ο θεός άκουσε την παράκληση του ηγουμένου του Μοναστηριού της Παλαιοκαστρίτσας για το Αλτζερίνικο καράβι που ερχόταν, «εάν είναι για καλό, καλός να έρθει εάν είναι για κακό μάρμαρο εκεί να μείνει.» το μαρμάρωσε και στέκει από τότε στη άκρη του πελάγους. (Ρωμαίου).

«Ο απολιθωμένος βοσκός της Κρήτης», «Ο Βεργελής πέτρωσε εκεί στους βράχους γιατί έκλεφε τα ζώα των άλλων. Ότι φωνή ακούει την επαναλαμβάνει και αυτός πάλι » (Πολίτης αριθ. 296) Η παράδοση αναφέρεται και στον «Πατούχα» του Ι. Κονδυλάκη.

«Μαρμαρωμένο συμπεθεριό» Πολίτης αριθμ. 292 «η κατάρα της μάνας στην απληστία της κόρης νύφης κατά την μεταφορά της γαμήλιας πομπής, συμπεθεριό, με όλα τα προικιά για το χωρίο του γαμπρού. Κατά την διαδρομή η κόρη θυμήθηκε την κλώσα με τα κλωσόπουλα που έμεινε στην χήρα φτωχή μάνα της. Έστειλε να την ζητήσει η μάνα αγανακτισμένη που της πήραν και την κλώσα δεν κρατήθηκε, τους καταράστηκε και προέκυψε το «Μαρμαρωμένο συμπεθεριό». Η παράδοση αναφέρεται με διαφορετική παραλλαγή από τον Θ. Χελδραίχ το 1880 από τον βοτανολόγο της ελληνικής χλωρίδας, στο «Αττικό ημερολόγιο» του Ασσωπίου. Την επισκέφθηκε και δίνει την περιγραφή ερμηνεία της, στον (Β τόμος, Παραδόσεις). Σύμφωνα με πληροφορίες από το δήμο Καρπενησίου, στην Βελουχίωτική ρεματιά υπάρχουν και σήμερα οι σχηματισμοί που συνοδεύονται, ερμηνεύονται από την ίδια παράδοση.

«Λιθωμένοι κλέφτες»(Πολίτης αριθ. 294) ή «νυφόπετρες», « η κλοπή της νύφης από κλέφτες και το κυνήγι τους από τον γαμπρό και τους συγγενείς του είχε σαν αποτέλεσμα να γίνουν βράχοι στην κορυφή» ή «Κατά άλλη παραλλαγή πρόκειται για την θλίψη της μάνας που προήλθε από τον αποχωρισμό της κόρης που πάει να παντρευτεί στο διπλανό χωρίο.»(Άτλαντας 2002). Στις μέρες μας άρχισε η προσπάθεια ανάδειξής τους από την Νομαρχία Θεσσαλονίκης με την περιήφραξη του περιβάλλοντος χώρου, αλλά για διάφορους και άγνωστους σε μας λόγους, η προσπάθεια σταμάτησε.

«Το λιθωμένο φίδι» (Αναγνωστόπουλου 1999), στο ρέμα του ποταμού της Καλαμάτας, υπάρχει η θέση «Λιθωμένο φίδι» . Το φίδι το λίθωσε ο θεός και στέκει μέχρι σήμερα γιατί μπήκε μπροστά στους νιόνυμφους, που ερχόταν από την Κουσταβά, με σκοπό να τους φάει,. Η αυτοθυσία του κάθε ενός, να μπει μπροστά από τον άλλο με σκοπό να τον προστατεύσει ή να φαγωθεί αυτός από το φίδι, εκτιμήθηκε από τον Θεό που λίθωσε το φίδι και τους γλίτωσε».

Οι «απολιθώσεις» των ελληνικών παραδόσεων αιτιολογούνται, είτε λόγω τιμωρίας και κατάρας είτε γιατί ο θεός συμπαθεί, λυπάται και απαλλάσσει.(Ρωμαίου 1973).

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί πώς στη συλλογή των Παραδόσεων, Πολίτης Ν. (τόμοι Α, Β, Αθήνα 1904) αναφέρεται πώς το θέμα με τα «Μαρμαρώματα», «Λιθωμένα» είναι γνωστό και στις χώρες Αγγλία, Γερμανία, Γαλλία, Νορβηγία, όπου και αναφέρεται σχετική βιβλιογραφία.

Προβληματισμός -Προτάσεις

Οι γεωμορφές, τα χαρακτηριστικά του ανάγλυφου, η ύπαρξη νερού με τις ιδιότητες του έδωσαν το ερέθισμα στο θυμόσοφο λαό να τα «διαβάσει» και να τους δώσει τη βιωματική εμπειρία, όπως αυτή προκύπτει και κληρονομείται από γενιά σε γενιά μέσα από τις ευχές τις κατάρες, τις παροιμιώδεις εκφράσεις, τα τοπωνύμια και τις παραδόσεις, που αναφέρονται ειδικά στο αβιοτικό περιβάλλον. Η λειτουργία τους είναι κύρια παιδαγωγική. Άλλοτε λειτουργούν σαν παραδείγματα προς μίμηση και άλλοτε προς αποφυγή. Η γεωλογική ερμηνεία μπορεί να απαντήσει στο πώς και στο πότε του κάθε γεωσχηματισμού. Η διεπιστημονική προσέγγιση των πεδίων της Λαογραφίας και της Γεωμορφολογίας προσδιορίζει κατά την γνώμη μας τους Λαογραφικούς γεώτοπους, οι οποίοι δίνουν τη δυνατότητα:

- ✓ οι παλαιότεροι να θυμηθούν και οι νεότεροι να μάθουν πώς το κάθε τι του τόπου έχει το όνομα του, την ιστορία, την παράδοση και συμβάλλει στη ανάδυση της ξεχασμένης στις μέρες μας, πατριδογνωσίας.
- ✓ να παρατηρήσουν και να χαρούν, κάτοικοι και επισκέπτες, με όλες τους τις αισθήσεις, το τοπίο μέσα από την διαδρομή.
- ✓ να συμβάλλουν στην προστασία αναδεικνύοντας και συνδυάζοντας τη λαογραφική και γεωλογική κληρονομιά,
- ✓ να ευαισθητοποιήσουν την κοινή γνώμη και τους αρμόδιους φορείς αν χρειαστεί.
- ✓ να συμβάλλουν στην ανάπτυξη με ότι αυτό συνεπάγεται για την τοπική κοινωνία (αναπτυξιακός πόλος).

Για τους παραπάνω λόγους προτείνεται:

Η δημιουργία διεπιστημονικής ομάδας που θα δώσει και την γεωμορφολογική ερμηνεία των λαογραφικών παραδόσεων αναδεικνύοντας τους λαογραφικούς γεώτοπους.

Η ανάδειξη της περιβαλλοντικής – εκπαιδευτικής συμβολής των λαογραφικών γεωτόπων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Η δημιουργία εθνικού δικτύου λαογραφικών γεωτόπων που θα προκύψει από τα δεδομένα σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο.

Η καταγραφή και η αξιολόγηση των λαογραφικών γεωτόπων σε εθνικό επίπεδο με σκοπό την προστασία, ανάδειξη και διαχείριση τους.

Θεωρούμε πώς οι λαογραφικοί γεωτόποι παρουσιάζουν ενδιαφέρον που δεν έχει ακόμα αναδειχθεί.

**Στη μνήμη του Καθηγητή
Ελευθερίου Βαβλιάκη**

Βιβλιογραφία

- Αναγνωστόπουλου. Δ. Β.1999 «Λαϊκοί θρύλοι και παραδόσεις για παιδιά» Καστανιώτη Αθήνα σελ 104
Αρφαράς Ε. Μ. χ.χ Νισυρος«Καμειρος» σελ.27
Άτλαντας των Γεωλογικών Μνημείων του Αιγαίου. 2002. Υπουργείο Αιγαίου. σελ. 39
Βουγιουκαλάκης Γ.χ.χ ΣαντορίνηΟδηγός για «Το Ηφαίστειο» (Παλιά και νέα Καμένη) Η ηφαιστειακή δραστηριότητα στους ιστορικούς χρόνους . Έκδοση του Ι.Μ.Π.Η.Σ. σελ.43-49
Γλέζος Μανώλης.1997 Η Συνείδηση της πετράιας γης. Κυκλαδογραφές . Δεύτερη ανατύπωση. Τυπωθήτω – Δαρδανός Γ. σελ.197-198
Σταματελάτος Μς – Βάμβα-Σταματελάτου Φ. 2001 Επίτομο Γεωγραφικό Λεξικό τηςΕλλάδος Ερμης Αθήναι.
Εγκυκλοπαίδεια Ήλιος, Λήμμα Τοπωνύμια. Τόμος 17 σελ.739 Θεοδοσίου Ειρ. Φέρμελη Γεωρ. Κουτσουβέλη Αναστ. 2006 Η γεωλογική μας κληρονομιά. Καλειδοσκόπιο Αθήνα σελ.24.
Καιροφυλα Γ. 1995 Τοπωνύμια της Αθήνας, του Πειραιά και των περιχώρων. Εκδόσεις Φιλιπποτηλ σελ.8-11
Καλλιβερέτακης Φ. Λς. 1998 Κυκλάδες Ιστορίατου τοπίου καιτοπικές ιστορίες. Κέντρο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας-Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών .Υ ΠΕ ΧΩ ΔΕ Αθήνα σελ. 57-62
Λουκάτου. Σ. Δημητρίου 1992 Εισαγωγή στην Ελληνική λαογραφία. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής ΤραπέζηςΑθήνα. σελ. 151, 152, 158-159,281
Λουκάτος. Σ. Δημήτρης 1981 Τα καλοκαιρινά. Φιλιππότη.Ι Λαογραφία- Παράδοση 3 Αθήνα. σελ153
Πικιώνης. Δ. 1973 Συναισθηματικήτοπογραφία. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης Ελλάδος Αθήνα σελ 74
Πολίτης. Ν. Γ 1904 Παραδόσεις .Αθήνα.
Νεζης. Ν. 2002 Τα βουνά της Αττικής. Γεωγραφία - φύση- μνημείατοπωνύμια –βιβλιογραφία. Κληροδότημα Αθ. Λευκαδίτη/ Ε.Ο.Ο.Α – Ανάβαση. σελ. 11
Ο Rackham – J Moody 1998 Η Δημιουργίατου Κρητικού τοπίου.Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.ΡΗΤΗΣ Ηράκλειο σελ. 142
Ρωμαίου Κ. 1973 Τοαθάνατο νερό. Αθήνα σελ171, 312-313
Σφήκας Γ. στο Κορφες τεύχ. 72/88 σελ.10-12
Στο Το λαλουςάκι «Φίλοι του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης» τεύχος 188 σελ.3